

O POJME „ČIERNÁ PEDAGOGIKA“ Conception of „black pedagogy“

Iveta Sedliaková

Katedra školskej pedagogiky
Pedagogická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Priemyselná 4, 918 43 Trnava
sedliakova.iveta@gmail.com

Abstract: It is very difficult choose the most appropriate educational methods or approaches in education of children. The submitted text refers to just such approaches in education asserted to children which are connected with marking of black pedagogy. In text, we explain term black pedagogy and who representatives have critical views on this pedagogy. Simultaneously we clarify link between first German textbook for children „Der Struwwelpeter“ (Peter with bristly haired) and black pedagogy.

Key words: black pedagogy, cruel pedagogy, inhumanity, Rutschky, Miller, der Struwwelpeter

Úvod

Pri výchove dieťaťa sa rodičia usilujú docieľiť, aby ich dieťa bolo slušné, tolerantné, rešpektovalo rodičov, či názory iných ľudí, pomáhalo druhým, správalo sa asertívne, empaticky a pod. Jednoducho chcú z neho vychovať dobrého človeka.

Už v minulosti, v období osvietenstva sa medzi verejnosťou šírili myšlienky, že ak budeme u detí rozvíjať rozum, môžeme z nich takého človeka aj vychovať (Herman, 2013). A preto, že dieťa sa pokladá za nekompetentné, ešte samé nevie čo je (ne)správne, potrebuje nejaký výchovný, morálny vzor (Kaščák, 2009), ktorý ho navedie na cestu dobrého človeka. To znamená, že dieťa by sme mali istým spôsobom viesť, mali by sme jeho osobnosť formovať. Otázkou však ostáva, ktoré metódy možno pri formovaní, pri výchove pokladať za tie najlepšie? Ktoré sa uplatňovali v minulosti, a ktoré sa používajú v súčasnosti? Sú spôsoby, praktiky, akými sa to dosahuje vždy mravné, humánne? Pri výchove dieťaťa však niekedy dohováranie, prosíkanie, prehováranie, teda „dobré slovo“ zo strany rodiča na dieťa nestačí a možno aj z vlastných skúseností poznáme, že v tomto prípade je účinnejší krik, zvýšenie hlasu, „výprask“, potrestanie či zákaz obľúbenej činnosti dieťaťa a pod.

Čo sa chápe pod pojmom „čierna pedagogika“?

Čierna pedagogika nie je vedná disciplína. Z literárnych zdrojov sa dozvedáme, že vznikla ako označenie, ktoré pomenováva neľudské, kruté, ponižujúce, bezohľadné prístupy a praktiky, ktoré sa uplatňovali na deťoch pri výchove

a vzdelávaní (Thobe, Lintner, 2010). Už samotný názov „čierna“ vyvoláva akúsi úzkosť, strach, nepokoj, neistotu a pri prepojení s pedagogikou, si dokážeme predstaviť, že čierna pedagogika nebude pomenovávať práve príjemné, láskyplné zaobchádzanie s deťmi. Aj Marheinecke (2013) píše, že ak sa pri vzdelávaní použije akékoľvek násilie alebo nejaký druh zastrašovania, možno to označiť ako čierna pedagogika. Ku všetkým nemorálnym praktikám používaných pri výchove sa kriticky stavali aj predstaviteľky antiautoritatívnej výchovy, autorky a šíriteľky tohto označenia Katharina Rutschky, či Alice Miller.

K. Rutschky a A. Miller- ich pohľad na čiernu pedagogiku

Pedagogička a psychologička K. Rutschky prirovnáva autoritatívny výchovný štýl, v ktorom prevláda násilná povaha a manipulatívnosť k čiernej pedagogike. Označuje ňou všetky nehumánne metódy výchovy a vzdelávania praktizované na deťoch. Kritizuje teda represívne (t.z. donucovacie) výchovné prostriedky, ktorými sa malo docieľiť, že dieťa bude rešpektovať a poslúchať rodičov, či vychovávateľov. Kritizovala, ak sa to dialo prostredníctvom opovrhovania, týrania detí, násilným správaním, kontrolou, či dokonca klamstvami alebo zastrašovaním a pod. (Herrmann, 2012).

K veľkorysosti a tolerancii by sa mali deti učiť čo najskôr a to už od 5. mesiaca (Miller, 1983). A. Miller, filozofka, psychologička a sociologička, však odsudzuje ak sa výchovné ciele dosahujú za pomoci fyzických a psychických prostriedkov (Egle, 2011). Dospelých prirovnáva k vládcom s veľkou mocou, ktorí rozhodujú čo je pre ich deti správne, čo nesprávne (Conne Island, 2007). Odmietala taký prísny štýl výchovy, v ktorom sa s deťmi manipulovalo a odsudzovala, ak bolo dieťaťu zakázané prejavovať, kvôli neustálemu podriaďovaniu sa vychovávateľovi a rodičom, svoje pocity, akékoľvek názory a svoju osobnosť (Miller, 1983). Ako však dosiahnuť to, aby sa dieťa správalo podľa toho, čo sa mu povie, aby vždy rešpektovalo dané pravidlá a nesnažilo sa ich prispôbiť podľa svojich požiadaviek, podľa toho čo mu v danej chvíli vyhovuje, aby nekládlo odpor, neprotirečilo a pod.? Ako bolo uvedené, deťom máme od malička (5. mesiaca) vštepovať, ako sa ma správať, hovoríme mu čo má robiť, teda ho v konečnom dôsledku vychovávame aj prostredníctvom istých „pravidiel správania sa“ napr.:

- *Rodičia majú vždy pravdu*
- *Rodičia si zaslúžia rešpekt už len kvôli tomu, že sú to rodičia* (Block, 2005; Egle, 2012).

Na uvedených pravidlách nie je nič zlé, pretože je prirodzené, keď deti učíme, že rodičov musia vždy rešpektovať, poslúchať, riadiť sa ich príkazmi a pravidlami a pod. No ak sa to bude diať, ako píše A. Miller (1983), prostredníctvom ponížovania, pohŕdania, manipuláciou a bez rešpektovania názorov detí, bez prihliadania na ich city, tak tento spôsob výchovy možno označiť za nehumánny, čo priraduje k označeniu čierna pedagogika.

Je čierna pedagogika skutočne „čierna“?

Vychovávať dieťa je náročný proces. Pre deti však chceme vždy len to najlepšie, ale často sa stretávame aj s takými situáciami, kedy sa za jediný správny, najvhodnejší a najprimeranejší výchovný prostriedok pokladá, už spomínané,

zvýšenie hlasu, krik, pohrozenie, potrestanie, výchovné „po zadku“, klamstvo a i., pretože „dobré slovo“ a dohováranie nezaberá. To platí aj pri školských výsledkoch. Je prirodzené, že ak chceme z dieťaťa vychovať vzdelaného človeka, zaujímame sa a hlavne kontrolujeme jeho školské výsledky. V prípade jeho neprospievania dostane primeraný trest, ktorý pretrváva až po jeho zlepšenie. Možno aj tieto praktiky výchovy označiť skutočne „čiernou pedagogikou“ aj napriek tomu, že sa tiež používajú autoritatívne prvky? Práve tu nastáva akýsi zlom, kedy čiernu pedagogiku nemusíme vidieť len „čierno“. Preto je potrebné tomu určiť akúsi jasnejšiu hranicu. V prípade, že sa nehumánne a nemorálne prvky uplatňujú vo výchove a vzdelávaní bezdôvodne, je primerané a vhodné, ak takáto výchova dostane pomenovanie čierna pedagogika. Označiť však čiernou pedagogikou takú výchovu, v ktorej sa nerešpektujú názory detí (ako vyššie v texte uvádzali Rutschky a Miller), sa dostáva do istého konfliktu. Rodičia často nerešpektujú a neakceptujú názory detí práve z dôvodu, že ich považujú za neskúsené, také, ktoré ešte nevedia zhodnotiť čo (ne)môžu a nedokážu posúdiť čo je (ne)správne. A preto, pokiaľ majú tieto prvky autoritatívnej výchovy napomôcť k tomu, aby dieťa danú chybu už nezopakovalo, pretože sa z nej poučí a uvedomí si nevhodnosť svojho správania, čo zlé urobilo, nie je potom z tohto pohľadu adekvátne a primerané, ak sa takýmto výchovným praktikám priradí označenie čierna pedagogika. Z uvedeného sme chceli naznačiť, že čiernu pedagogiku nemožno vždy chápať len z pohľadu akéhosi neľudského zaobchádzania a ubližovania deťom pri výchove, ale že sa dá na ňu nazerať aj z druhej stránky. A to ako o istom spôsobe výchovy, v ktorom má dôjsť k náprave dieťaťa za účelom, že trest, ktorý dostane, ak niečo zlé vykoná alebo neuposlúchne, si bude pamätať pre jeho krutosť, na základe čoho už chybu opätovne nezopakuje.

Prepojenie literárneho diela „Der Struwwelpeter“ (Strapatý Peter) s čiernou pedagogikou

V období osvietenstva, kedy otázka antipedagogiky a čiernej pedagogiky bola aktuálna, sa téma výchovy detí vo veku 3-6 rokov odzrkadlila aj v literatúre pre deti a konkrétne v knihe *Der Struwwelpeter (Strapatý Peter)* od autora Heinricha Hoffmanna (1845). V iných prekladoch ju možno nájsť ako Ježatý Peter, či dokonca v českej verzii sa kniha volá Ježipetr aneb veselé historky a žertovné obrázky od autora Kafku (2004). Jedinečnosť tejto prvej nemeckej knihy určenej pre deti spočívala najmä v tom, že bola akoby ukážkou čiernej pedagogiky.

Prvotným Hoffmannovým zámerom napísať túto knihu však bolo, darovať ju jeho synovi, no vzhľadom na jej úspech ju obohatil o niekoľko ďalších príbehov a vydal pre verejnosť. Kniha *Der Struwwelpeter (Strapatý Peter)* sa nekupovala až tak kvôli príjemnému čítaniu rozprávok pre deti na dobrú noc. Jej zámer spočíval v tom, že mala slúžiť hlavne ako návod na výchovu najmenších detí, pretože kniha mala náučný charakter. Ponaučenie však bolo drastické, hrôzostrašné, miestami až hororové a na základe toho si mali deti uvedomiť, že ak neuposlúchnu rodičov, stane sa im niečo zlé a dokonca môžu zomrieť (Herman, 2013). Kniha obsahuje 11 veršovaných varovných príbehov. Základným princípom každého jedného príbehu bolo vyvolať v deťoch strach z toho, že ak nebudú konať ako sa to od nich vyžaduje, postihne ich krutý trest napr.:

- *Keď sa nebudeš pozeráť pod nohy, stane sa ti nešťastie!*
- *Keď nebudeš jesť polievku, zomrieš!*

- *Keď si budeš cumľať palce, odstrihneme ti ich!*
- *Keď sa budeš hrať s ohňom, zhoríš!*
- *Keď sa budeš posmievať černochovi kvôli jeho farbe, čarodejník ťa premení na černejšieho! a pod.*

Kniha však bola aj veľmi kritizovaná, odsudzovaná za to, aké tresty dostanú deti za neuposlúchnutie, ako drasticky sú znázornené následky nezbedných detí, ktoré sa zle správajú, vystrárajú a porušujú pravidlá, ako kruto sú znázornené ich osudy a pod. (Herman, 2013). Dokonca v recenziách na knihu sa objavujú aj odporúčania: „*Deťom to radšej nečítajte, tie malé vystrašíte k smrti*“ (Matilda, 2004), alebo vyjadrenia, aké pocity kniha vyvolala: „*Nočná mora môjho detstva* (Venezia, 2013). Na druhej strane sa stala táto detská kniha aj veľmi populárnou a svedčí o tom fakt, že bola preložená do viac ako 35 jazykov. Obľúbená však bola aj z dôvodu, že jednotlivé príbehy boli zároveň ilustrované, čo možno pokladať za najlepšiu výchovnú kombináciu, pretože malé dieťa omnoho lepšie pochopí, keď niečo vidí, ako keď len počuje. Učí sa zrakom a nie slovom, a preto mnohé morálne poučania rodičov považujú deti za prázdne slová. Prostredníctvom ilustrácií v knihe sa tak dieťaťu ponúkla možnosť vidieť dôsledky nesprávneho konania (Herman, 2013). To, že z ilustrácii vychádzal skutočne strach svedčí aj výpoveď recenzentky knihy, ktorá si ju pamätá z detstva: „*Aj keď textu nikto nerozumel, obrázky boli tak strašidelné, že som sa bála knihu aj otvoriť*“ (Venezia, 2013).

V súčasnosti je možné si knihu veľmi ľahko zaobstarať. Je voľne dostupná aj na internete v pdf verzii. A aj keď je toto dielo v súčasnosti menej známe, zaujímavosťou je, že Struwwelpeter je možné nainštalovať aj ako aplikáciu do mobilného telefónu, kde si deti môžu čítať tieto príbehy a počúvať ich. Kniha je aj sfilmovaná a všetky príbehy je tak možné si pozrieť. Dokonca v *Divadle na zábradlí* v Prahe sa hráva predstavenie „Ježipetr“ a zaujímavosťou je, že v roku 1925 vo Frankfurte vytvoril umelec Johann Joseph Belz fontánu „Strapatého Petra“ a od roku 1985 ju nahradila nová bronzová fontána, ktorá znázorňuje už takmer všetky príbehy z diela der Struwwelpeter od umelkyne Franziska Lenz- Gerharz (2012).

V súčasnosti je kniha Struwwelpeter viac-menej kuriozitou, ale dodnes je však možné o nej veľmi zanietene diskutovať (Herman, 2013).

Čierna pedagogika v súčasnosti?

Podobné varovné signály ako boli v diele der Struwwelpeter, z ktorých sa mali deti poučiť, nachádzame mnohokrát aj v súčasnosti. Určite sú každému známe nasledujúce príklady, ktorými rodičia hrozia deťom:

- *Neutekaj mi, lebo ťa zrazí auto!*
- *Ak to nezješ, nedostaneš nič iné!*
- *Nerev, lebo dostaneš, aby si mal prečo revať!*
- *Nevrť sa, keď ti strihám vlasy, lebo ti nožnicami pichnem do hlavy!*
- *Ak to neurobiš, tak si ma neželaj!*

Podľa kritikov by sa teda dalo povedať, že aj v našich domácnostiach sa praktizujú výchovné spôsoby, ktoré je možné prirovnať k čiernej pedagogike, kde sa ukazuje nemorálny a nehumánny prístup. Nie len rodičia, ale aj učitelia zvyknú na deti pôsobiť prostredníctvom psychického, či emocionálneho nátlaku, najmä pri dosahovaní cieľov, čo možno označiť ako citové „vydieranie“:

Typický príklad, keď chce učiteľ docieľiť to, aby dieťa, ktorému sa nechce kresliť nakoniec kreslilo (aj keď to myslí v podstate dobre): „Anička, pozri aké nádherné obrázky kreslia tvoji kamaráti. Ved' ty vieš pekne kresliť. Veľmi by si ma potešila, keby si aj ty niečo nakreslila. Alebo chceš aby som bola smutná? Aj tvoja mamina by bola šťastná, keby si jej poobede ukázala čo si tu dnes robila. Určite by ho ukázala potom doma aj tatinovi, ktorý by sa tiež potešil a určite by ťa aj pochválil. Nakresli nám niečo. Hmmm? Nerozmyslela si si to? Pod' niečo nakresliť.“

Záver

Aj keď sa čierna pedagogika vníma a posudzuje ako negatívna, napriek tomu mnohí praktizujú a konajú na deťoch podobné prehrešky. Nepoužívajú aj dnes rodičia pri výchove telesné tresty? Skutočne nikdy neklamú a nezavádzajú deti? Nemanipulujú s nimi? Práve naopak, rodičia zvyknú deťom veľmi často pohroziť trestom. Častokrát v deťoch vzbudzujú strach, čím usmerňujú ich negatívne správanie a docielia tak toho, že dieťa bude konať podľa predstáv rodičov (Herman, 2013). Preto ak niekto zastáva kritický postoj na čiernu pedagogiku, je v prvom rade dôležité zamyslieť sa, či aj on sám nevyužíva jej autoritatívne výchovné prvky. Je veľmi náročné hodnotiť, čo je pri výchove správne a čo nesprávne a taktiež je ťažké určiť presnú hranicu, čo konkrétne je dovolené a čo už presahuje hranicu nemorálnej, nehumánnej výchovy. Aj Linkenbach (2005) hovorí, či je skutočne súčasná moderná výchova tak výrazne odlišná od výchovných praktík čiernej pedagogiky.

Preto sa domnievame, že je podstatné si uvedomiť, na základe niektorých teórií, kritických postojov a úvah o čiernej pedagogike, že ju nemožno chápať vždy len „čierne“, ako sa javí na prvý pohľad, ale dať jej možno akýsi šedý odtieň.

Zoznam použitej literatúry:

BELÁŠ, L. Kant a Hegel o osvietenstve. In *Filozofia* [online]. 2009, roč. 64, č. 6. [cit. 2013-10-16]. Dostupné na internete: <<http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/filozofia/2009/6/584-591.pdf>>.

BISSANTZ, H. *Kunst im öffentlichen Raum Frankfurt. Struwelpeter- Brunnen*. [online]. 2012. [cit. 2013-10-19]. Dostupné na internete: <<http://www.kunst-im-oeffentlichen-raum-frankfurt.de/de/page162.html?id=17>>.

BLOCK, B. *Schwarze Pädagogik*. Germany : GRIN Verlag. 1. Auflage, 2005. 21 s. ISBN 978-3-638-76364-6.

EGLE, G. *Schwarze Pädagogik*. [online]. 2012. [cit. 2013-10-19]. Dostupné na internete: <http://www.teachsam.de/paed/paed_allg_konz_5_1.htm>.

FORTMÜLLER, B. *Steirischer Landesverband der Elternvereine. Die "Schwarze Pädagogik" und weitere ungeheuerlichkeiten in der Kindererziehung. Schwarze Pädagogik*. [online]. 2013. [cit. 2013-10-18] Dostupné na internete: <<http://www.elternbrief.at/de/page.asp?id=153>>.

HERMAN. *Heinrich Hoffmann – Struwelpeter, první kniha pro malé děti na světě*. [online]. 2013. [cit. 2013-10-15]. Dostupné na internete: <<http://www.citarny.cz/index.php/knihy-lide/historie-a-knihy/historie-knihy/4291-heinrich-hoffmann-struwelpeter-prvni-kniha-pro-male-deti-na-svete>>.

HERRMANN, E. *Die Schwarze Pädagogik des 18. und 19. Jahrhunderts nach Katharina Rutschky und deren Renaissance im 21. Jahrhundert*. Studienarbeit. Germany : GRIN Verlag, 2012. 21 s. ISBN 978-3-656-39556-0.

HOFFMANN, H. *Der Struwwelpeter oder Lustige Geschichten und drollige Bilder von Heinrich Hoffmann*. [online]. 1845. [cit. 2013-10-16]. Dostupné na internete: <http://www.gasl.org/refbib/Hoffmann__Struwwelpeter.pdf>.

KAŠČÁK, O. *Deti v kultúre – kultúry detí*. Prešov : Rokus s.r.o., 2009. 146 s. ISBN 978-80-89055-93-7.

KAFKA, T. *Ježipetr aneb veselé historky a žertovné obrázky*. Praha : Kalich, 1. vyd., 2004. 36 s. ISBN 80-7017-002-6.

LINKENBACH, S. *Schwarze Pädagogik – Eine Betrachtung moderner und historischer Erziehung unter den Gesichtspunkten des reflexiv-interaktiven Modells der produktiven Realitätsaneignung*. [online]. Hamburg : Grin Verlag, 2005. [cit. 2013-10-19]. Dostupné na internete: <http://books.google.sk/books?id=_eGycZscfX0C&printsec=frontcover&hl=sk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false>.

MARHEINECKE, M. *Katharina Rutschky ("Schwarze Pädagogik") ist tot*. [online]. 2013. [cit. 2013-10-17]. Dostupné na internete: <<http://martinm.twoday.net/stories/6138766/>>.

MATILDA. *Ježipetr aneb veselé historky a žertovné obrázky*. [online]. Praha, Kosmas, 2004. [cit. 2013-11-28]. Dostupné na internete: <<http://www.kosmas.cz/knihy/122077/jezipetr/>>.

MILLER, A. *Am Anfang war Erziehung*. Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag. Erste Auflage, 1983. 325 s. ISBN 978-3-5-518-37451-1.

SOZIOKULTURELLES ZENTRUM CONNE ISLAND. *Über Anti-Pädagogik und die Möglichkeiten einer Kritik der Erziehung*. [online]. Leipzig, 2007. [cit. 2013-10-15]. Dostupné na internete: <<http://www.conne-island.de/nf/131/24.html>>.

THOBE, A. – LINTNER, S. *Schwarze Pädagogik in der Geschichte der Erziehung*. [online]. Universität Duisburg : GRIN, 2010. [cit. 2013-10-16]. Dostupné na internete: <<http://www.hausarbeiten.de/faecher/vorschau/174053.html>>.

VENEZIA. *Ježipetr aneb veselé historky a žertovné obrázky*. [online]. DatabazeKnih, 2013. [cit. 2013-11-28]. Dostupné na internete: <<http://www.databazeknih.cz/knihy/jezipetr-aneb-vesele-historky-a-zertovne-obrazky-170183>>.